

Η Θεσσαλονίκη

Στο έργο των Θεσσαλονικέων πεζογράφων

Οι συγγραφείς και τα έργα τους

5.5. Νίκος Μπακόλας (1927-1999)

Ο Νίκος Μπακόλας γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη τον Ιούλιο του 1927 και εντάσσεται στη δεύτερη μεταπολεμική γενιά των πεζογράφων της πόλης.

Ο Μπακόλας δεν αποχωρίστηκε τη γενέθλια πόλη για μεγάλο χρονικό διάστημα, παρά μόνο για να υπηρετήσει τη στρατιωτική του θητεία κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου.¹⁸⁶ Σπούδασε στο Μαθηματικό τμήμα της Φυσικομαθηματικής Σχολής στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης, χωρίς όμως να εξασκήσει ποτέ ένα σχετικό επάγγελμα. Από φοιτητής για λόγους βιοπορισμού ασχολήθηκε με τη δημοσιογραφία, που αποτέλεσε και την κύρια εργασία του. Δούλεψε σε όλες σχεδόν της εφημερίδες της πόλης ως μεταφραστής, συντάκτης και κριτικός των πολιτιστικών γεγονότων, αλλά και αρχισυντάκτης. Υπήρξε Προϊστάμενος στο Τμήμα Τύπου της Διεθνούς Έκθεσης Θεσσαλονίκης, θέση η οποία του έδωσε ουσιαστικά τη δυνατότητα να αποτελέσει τον άτυπο γραμματέα του Φεστιβάλ Κινηματογράφου της πόλης από το 1960 ως το

185. Βλ. Α. Κοτζιάς, ό.π., σ. 54, Δ. Ν. Μαρωνίτης, *Πίσω μπρος, στιγμή*, 1986, σ. 241-242 και Mario Vitti, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Οδυσσεάς, Αθήνα 1989, σ. 440.

186. Βλ. Νίκος Μπακόλας, "*Ατέλειωτη Ιστορία*", (ραδιοφωνική αυτοβιογραφία 9.58 ΕΡΤ-3), Ιανός, Θεσσαλονίκη 1997.

1965. Διετέλεσε Πρόεδρος της Καλλιτεχνικής Επιτροπής (1974-75), εισηγητής Δραματολογίου (1977-1980) και δύο φορές Καλλιτεχνικός Διευθυντής (1980-1982 και 1990-1993) στο Κρατικό Θέατρο Βορείου Ελλάδας. Για λίγους μήνες ανέλαβε και καθήκοντα Διευθυντή στην ΕΤ-3. Για το έργο του *Μυθολογία* τιμήθηκε το 1978 με το βραβείο Πλοτίν του περιοδικού *Τομές*, ενώ του απονεμήθηκε δύο φορές το Α' Κρατικό Βραβείο Μυθιστορήματος για τα βιβλία του *Η Μεγάλη Πλατεία* (1987) και *Η ατέλειωτη γραφή του αίματος* (1997). Έργα του μεταφράστηκαν σε πάρα πολλές γλώσσες.

Είναι γεγονός ότι ο συγγραφέας επηρεάστηκε καθοριστικά τόσο από τη δημοσιογραφία, όσο και από το θέατρο. Η καθημερινή επαφή και ενασχόληση με τα σημαντικότερα γεγονότα της εποχής του και η αγωνία του να διασώσει το βαθύτερο νόημα της ιστορικής τους αλήθειας αποδόθηκαν μυθιστορηματικά στα έργα του. Να σημειώσουμε ότι βασικοί ήρωες του είναι δημοσιογράφοι, ενώ πολλά κείμενά του διακρίνονται για την έντονη θεατρικότητά τους.¹⁸⁷ Λογοτεχνικά η γραφή του Μπακόλα επηρεάζεται σημαντικά από το Φώκνερ και το Τζόυς, έργα των οποίων μετέφρασε. Από τον ελληνικό χώρο "γνώρισε" πρώτα τους Αθηναίους πεζογράφους της γενιάς του '30 και αργότερα την παράδοση της Θεσσαλονίκης, από την οποία ήρθε σε επαφή πρώτα με το έργο του Δέλιου και αργότερα με του Ξεφλούδα και του Πεντζίκη. Με τον τελευταίο παρουσιάζει και τις μεγαλύτερες συγγένειες. Αν μάλιστα δεχτούμε την προσωπική μαρτυρία του συγγραφέα ότι τα κείμενα του Πεντζίκη τα διάβαζε, αφού είχε γράψει τον *Κήπο των Πριγκίπων*,¹⁸⁸ τότε είναι σίγουρο ότι δεν μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε με ασφάλεια τον όρο επιρροές στη μεταξύ τους "σχέση".

187. "Με επηρέασαν σε μεγάλο βαθμό δυο άλλες τέχνες: το μοντέρνο θέατρο, που γνώρισα κυρίως μέσω του Κουν αλλά και από άλλα συγκροτήματα, και ο κινηματογράφος, και μάλιστα δημιουργών όπως ο Μπέργκμαν και ο Βισκόντι".

Νίκος Μπακόλας, "Η νεωτερική πεζογραφία της Θεσσαλονίκης", *Παρατηρητής*, τχ. 9-10, Δεκέμβριος 1988 – Φεβρουάριος 1989, σ. 19.

188. Βλ. Συνέντευξη του Νίκου Μπακόλα στον Χρίστο Ζαφείρη, *Παρατηρητής*, τχ. 9-10, Δεκέμβριος 1988 – Φεβρουάριος 1989, σ. 52.

Ο Μπακόλας δεν έπαψε ποτέ να πειραματίζεται με την "κατασκευαστική" πορεία της μυθιοστορηματικής γραφής. Συστατικό στοιχείο της αφηγηματικής του τεχνικής αποτελεί η ενσωμάτωση ιστορικών γεγονότων της σύγχρονης Ελλάδας στο μυθοπλαστικό πυρήνα των πεζογραφικών του έργων. Το προσωπικό βίωμα, το υποκειμενικό στοιχείο, συμπλέκεται με το ιστορικό γεγονός, το αντικειμενικό στοιχείο, εκπληρώνοντας τον πιο ουσιαστικό σκοπό της μοντερνιστικής πεζογραφίας. Να αποδώσει δηλαδή τη ροή της συνείδησης μέσα από την επίγνωση της περιπλοκότητας των σχέσεων της με τον κόσμο.¹⁸⁹ Η συνειρμική γραφή και η κανονικότητα του λόγου του δίνουν στα κείμενά του μια ποιητική πρόζα. Η μακροπερίοδη ρυθμική φράση καθιερώνεται ως η προσωπική του μανιέρα.¹⁹⁰ Το δικό του νεότερο τρόπο έκφρασης ο Μπακόλας αρχίζει να τον κατακτά με το δεύτερο βιβλίο του, τον *Κήπο των Πριγκίπων*, όπου το μυθικό χρησιμοποιείται ως όχημα του καθημερινού μεταφέροντας το μύθο των Ατρείδων στο 1922. Μετά από μια πολύ τολμηρή αναζήτηση του συγγραφέα στο χώρο των αφηγηματικών πειραματισμών με τα *Εμβατήρια*, όπου το αντικειμενικό γεγονός εξοστρακίζεται και "η Ιστορία αποσβέννυται",¹⁹¹ οι πολύ σπουδαίες πεζογραφικές του αρετές ξεδιπλώνονται στη *Μυθολογία*. Στο έργο αυτό το καθημερινό ανάγεται πλέον σε μυθικό. Ο κόσμος των τριών γενιών, που είχε αρχίσει να εκφράζεται στον *Κήπο των πριγκίπων*, θα βρει από δω και μπρος την ολοκληρωμένη του έκφραση.¹⁹² Η εξωτερική πλοκή ξανακερδίζει τα δικαιώματά της, ενώ το ενδιαφέρον για τη συλλογική μοίρα είναι μεγαλύτερο.

189. Βλ. Βενετία Αποστολίδου, "Στο μεταίχμιο της ενοποίησης της νεοελληνικής πεζογραφικής παράδοσης; Β. Βασιλικός, Ν. Μπακόλας, Γ. Χειμωνάς", *Πρακτικά Συνεδρίου "Παραμυθία Θεσσαλονίκης. Η πεζογραφία στη Θεσσαλονίκη από το 1912 έως το 1995"*, Θεσσαλονίκη 1997, σ. 161.

190. Βλ. Γ. Δ. Παγανός, *Τρεις μεταπολεμικοί πεζογράφοι. Χριστόφορος Μπλιώνης – Νίκος Μπακόλας – Η. Χ. Παπαδημητράκοπουλος*, Νεφέλη, 1998, σ. 74.

191. Βλ. Σπύρος Τσακνιάς, "Υποκειμενική και αντικειμενική γραφή στο έργο του Νίκου Μπακόλα", *Παρατηρητής*, τχ. 9-10, Δεκέμβριος 1988 – Φεβρουάριος 1989, σ. 42.

192. Βλ. Παναγιώτης Σ. Πίστας, "Προ της Μεγάλης Πλατείας", *Παρατηρητής*, τχ. 9-10, Δεκέμβριος 1988 – Φεβρουάριος 1989, σ. 25.

Η παρεκβατική συνείδηση του δημιουργού γίνεται φανερή. Το ρυθμό της αφήγησης καθορίζουν τώρα οι εσωτερικές σχέσεις πραγμάτων, προσώπων και καταστάσεων. Υπάρχουν πλέον οι νόμοι μιας κατασκευής.¹⁹³ Στη *Μεγάλη Πλατεία* και την *Καταπάτηση* ο Μπακόλας στρέφεται και πάλι σε μια ρεαλιστικότερη αφηγηματική μέθοδο για να μπορέσει να καταγράψει μυθιστορηματικά τις εμπειρίες του από την Κατοχή και την Αντίσταση, κάτι που δεν θα μπορούσε να μορφοποιήσει με επιτυχία μονάχα με τη χρήση της συνειρμικής γραφής και του εσωτερικού μονολόγου. Η δράση του κοινωνικού χώρου μέσα από τις περιπέτειες των ηρώων κυριαρχεί. Πρόγονοι και επίγονοι μοιάζουν να συμπρωταγωνιστούν. Η επανάσταση των Ζηλωτών και ο εμφύλιος πόλεμος τονίζουν ότι η πόλη είναι το θέατρο και η σκηνή ενός και του αυτού δράματος.¹⁹⁴

Με την *Καταπάτηση* ολοκληρώνεται η μυθιστορηματική συνέχεια μιας άτυπης τετραλογίας,¹⁹⁵ που ξεκίνησε με τον *Κήπο των Πριγκίπων* και απεικόνισε τα γεγονότα της εκατονταετίας 1880-1980. Πρόθεση του συγγραφέα ήταν να αποδώσει την εξέλιξη της κοινωνίας της πόλης ενταγμένης στο ευρύτερο πολιτικό πλαίσιο της χώρας στα χρόνια 1880-1980 και να ανιχνεύσει τις ανθρώπινες σχέσεις – η τελική συντριβή των περισσότερων ηρώων του παρουσιάζεται ως αναπόφευκτη – όπως αυτές διαμορφώνονται μέσα στο θεσμό της παραδοσιακής οικογένειας και στις δραματικές ερωτικές συγκρούσεις που τη συγκλονίζουν ή και την ανατρέπουν. Τα διάφορα κοινωνικοπολιτικά γεγονότα που εντάσσονται στη μυθοπλασία εμπεριέχουν ιστορικά στοιχεία, χωρίς ο συγγραφέας να σκοπεύει στη συγγραφή της Ιστορίας. Σίγουρα όμως επιθυμεί να προστατέψει τα πραγματικά γεγονότα, τα οποία κρίνει ότι έχουν παραποιηθεί κατ'

193. Βλ. Αναστάσιος Βιστωνίτης, "Αναζήτηση της συνείδησης. Αναφορές στην πεζογραφία της Θεσσαλονίκης", *Νέα Πορεία*, (εκτός σειράς) 3, Θεσσαλονίκη Ιουνίος 1988, σ. 153.

194. Βλ. Θ. Γεωργιάδης, "Κριτική για τη Μεγάλη Πλατεία", *Παρατηρητής*, τχ. 9-10, Δεκέμβριος 1988 – Φεβρουάριος 1989, σ. 49.

195. Η αυτοτέλεια των τριών πρώτων βιβλίων μάς αποκαλύπτει την αρχική έλλειψη συγγραφικής πρόθεσης για ένα τέτοιο σύνολο.

επανάληψη.¹⁹⁶ Με την *Καταπάτηση* δείχνει να έχει εξαντλήσει αυτά που ήθελε ιστορικά να καταθέσει, αλλά και τους τρόπους με τους οποίους το επεδίωξε και το κατάφερε.¹⁹⁷ Στα επόμενα έργα του αφθονούν οι παραδοσιακές λαϊκές αφηγήσεις με έντονα τα θρησκευτικά στοιχεία, ενώ ακόμη και η νοοτροπία των ηρώων του παύει να επηρεάζεται με την ίδια ένταση από τον αστικό χώρο.

Ο Μπακόλας γεννήθηκε και έζησε στη Θεσσαλονίκη, στην περιοχή των παλαιών "Εξοχών", που αποτελεί και τον κεντρικό χώρο των περισσότερων έργων του. Στα μυθιστορήματά του δε διακρίνουμε τάσεις φυγής από τη γενέτειρά του, αλλά ούτε αρνητική κριτική ή απόρριψη. Η πόλη αναδεικνύεται σε κέντρο του μυθολογικού του σύμπαντος. Μέσα σ' αυτή διαδραματίζονται οι υποθέσεις όλων σχεδόν των έργων του. Δεν έχουμε όμως να κάνουμε με την τοπικιστική μανία ενός "αποκλεισμένου" από το λογοτεχνικό σύστημα δημιουργού. Τον Μπακόλα τον απασχολεί ελάχιστα η σύγκριση Αθήνας vs Θεσσαλονίκης, η οποία με τόση ένταση διακρίνεται στους άλλους συγγραφείς. Θεωρεί ότι δεν έχει να αποδείξει τίποτα μέσα από τέτοιου είδους συγκρίσεις για την πόλη του. Σε αυτήν μπορούν να ακουμπήσουν με απόλυτη αληθοφάνεια τα τόσο διαφορετικά μεταξύ τους γεγονότα, τα οποία άκουσε και βίωσε στη διάρκεια της ζωής του και που στη συνέχεια ένωσε την ανάγκη να τα μετουσιώσει λογοτεχνικά σε μύθο και όχι απλώς να τα περιγράψει στοχεύοντας στη συγκινησιακή φόρτιση του αναγνώστη.

Στα περισσότερα έργα η πόλη εμφανίζεται σε μια διαρκή αναστάτωση, η οποία αμεσότερα – όχι όμως αποκλειστικά – επηρεάζει τα λαϊκά, μικροαστικά και εργατικά της στρώματα και αποτυπώνεται στον εσωτερικό κόσμο των ηρώων. Οι αγαπημένες περιοχές του Μπακόλα είναι οι ανατολικές συνοικίες, εκεί όπου έζησε και ολόκληρη τη ζωή του. Οι ακάλυπτοι χώροι με το πράσινο, η θάλασσα, οι αυλές των σπιτιών, τα αρ-

196. Βλ. τη συνέντευξη του Νίκου Μπακόλα στον Χρήστο Ζαφείρη, ό.π., σ. 53.

197. Δες και "Νίκος Μπακόλας: Η ατέλειωτη γραφή του αίματος – Είπα όσα είχα να πω, δεν θέλω να επαναλαμβάνομαι", συνέντευξη στο Γιώργο Τούλα στο περιοδικό *Bestseller*, τχ. 7, Θεσσαλονίκη Νοέμβριος 1996, σ. 60-63.

χοντικά, τα κέντρα διασκέδασης, όλα όσα σημάδεψαν την παιδική και εφηβική του ηλικία αποκαλύπτονται στον αναγνώστη μέσα από το γνωστό τρόπο γραφής του. Δε δίστασε μάλιστα, συγγραφική αδεία, να "μεταφέρει" μια ολόκληρη περιοχή – τον Κήπο των Πριγκίπων¹⁹⁸ – στην πλευρά αυτή της πόλης στο ομώνυμο μυθιστόρημά του. Μετά την *Μεγάλη Πλατεία*, οι χώροι όπου εξελίσσεται η μυθοπλασία, μετατοπίζονται προς το κέντρο, όμως ποτέ δε λείπουν οι αναφορές στις ανατολικές συνοικίες. Το κέντρο της πόλης είτε παρουσιάζεται ως απλό σκηνικό είτε ως το σημείο, όπου επιτελούνται ουσιώδεις λειτουργίες της καθημερινής ζωής, φιλοξενεί την εξέλιξη σημαντικών πράξεων της δραματικής πλοκής των έργων. Τα ιστορικά του μνημεία όμως, όπως και αυτά των Κάστρων και της Άνω Πόλης, των περιοχών δηλαδή που οριοθετούν τη βυζαντινή Θεσσαλονίκη, δε γίνονται αντικείμενα μιας γραφικής εκμετάλλευσης. Το διαχρονικό ιστορικό μεγαλείο της πόλης δεν υπερτονίζεται με σκοπό να μυθοποιηθεί. Οι περιγραφές των εργατικών και λαϊκών συνοικιών που στεγάζονται στα Κάστρα δημιουργούν μια μικροαστική ατμόσφαιρα και καθορίζουν τις αντίστοιχες συμπεριφορές των κατοίκων – άμεση επέμβαση στη ζωή των άλλων, "κουτσομπολιό" – όπου η συνείδηση της κοινότητας υπερισχύει της ιδιωτικής ζωής.

198. Ο "Κήπος των Πριγκίπων" βρισκόταν γεωγραφικά στη δυτική πλευρά της πόλης, στη σημερινή περιοχή του εμπορικού λιμανιού της.